

foto: anks meskanks

Wat is de verklaring voor de paradoxaal effecten van het hele spectrum aan participatiebevorderende organisaties en beleidsmaatregelen vandaag? Hoe kunnen we een versnelling hoger schakelen, de juiste manoeuvres onder de knie krijgen, en alsnog het verschil maken? Dēmos legde deze vragen voor aan Willem Schinkel, professor sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en auteur van *De Nieuwe Democratie* (2012). Naar andere vormen van Politiek, en Stijn Oosterlynck, docent stads- en armoedesociologie aan de Universiteit Antwerpen en woordvoerder van het onderzoekscentrum OASeS. Twee dingen zijn zeker: de tolerantie van de samenleving tegenover 'verstorende' elementen moet omhoog, en we moeten als organisaties opnieuw leren politiserend te handelen.

Dēmos: Nog nooit eerder in de beleids-geschiedenis was er zoveel retoriek rond 'participatie' van burgers in het algemeen en van kansengroepen in het bijzonder. Toch leert de praktijk dat er zeer weinig verandert aan de reële maatschappelijke positie van de meest kwetsbare burgers. Hoe komt dit?

Stijn Oosterlynck: Een eerste reden hiervoor is dat participatie de laatste tien jaar vooral methodisch werd ingevuld. Men experimenteert met andere en betere methodieken om mensen aan het dialogeren te krijgen, maar hierdoor is het inhoudelijke grotendeels naar de achtergrond verdwenen. Een groot deel van het middenveld is ermee bezig, maar ook tal van consultancy-bedrijfsjes verdienen letterlijk hun brood met participatiemethodieken. Een tweede reden is dat participatie momenteel zeer sterk in een dialoogvorm gegoten is. Participatie roept het beeld op van diverse mensen die

aan de dialoogtafel zitten en met post-its en markeerstiften prioriteiten oplijsten en SWOT-analyses maken. De gevoeligheid voor machtsopbouw is grotendeels verdwenen, terwijl participatie toch ook een belangrijke dynamiek van strijd in zich draagt en ook gaat om het opbouwen van macht en het afdwingen van fundamentele zaken. Een derde reden waarom participatie vandaag onvoldoende het verschil maakt, is dat men participatie verengt tot beleid. En het beleid is natuurlijk belangrijk, maar je kan de samenleving ook veranderen via andere wegen.

Willem Schinkel: Een andere verklaring is volgens mij te vinden in het thematiseren van participatie als beleidsterm. Een beleid dat participatie benadrukt, heeft het paradoxale effect dat het telkens weer beklemtoont dat er een probleem zit in de verhouding van bepaalde mensen tot wat als de normale maatschappij wordt gezien. Want heel wat 'doelgroepen' die we onder het participatiebeleid vatten, bestaan uit mensen die helemaal nooit zullen participeren op de manier zoals 'wij' het zouden willen. En het participatiebeleid kan tegen die achtergrond misschien nog gezien worden als een poging om die mensen er toch nog bij te betrekken, maar ik denk dat het veeleer een poging is om die grens tussen 'het normale' en alles wat daarbuiten ligt nogmaals te markeren.

Dēmos: Suggereert u dat dit een bewuste ideologische keuze is van beleidsmakers?

Schinkel: Er is nooit een masterplan vanuit het beleid rond dit soort effecten, denk ik. Maar voor de wisseling van beleidstermen kiest men wel bewust. Dat zie je bijvoorbeeld zeer duidelijk bij het integratieconcept, dat plots werd vervangen door 'burgerschap'. Beleidsmakers motiveren dit nieuwe concept dan als 'inclusiever', maar vervolgens maakt men wel een tegenstelling tussen 'actief burgerschap' en haar tegengestelde, wat toch een problematische connotatie heeft. Ik

denk dat dit soort beleidstermen, en participatie is er zeker één van, in de eerste plaats fungeren als scheidingsbegrippen: aan de ene kant heeft men een onproblematische maatschappij, en als er toch problemen opduiken dan zijn dit problemen van mensen die niet participeren, die niet geïntegreerd zijn of wier burgerschap gebrekkig is. Dit is een zeer neoliberale manier van omgaan met problemen: ze worden op deze manier sterk geïndividualiseerd en zo ook gedepolitiseerd. Het depolitiserende zit er dan precies in dat de verhouding tot het systeem vergeten wordt.

Dēmos: Als je op zo'n manier naar beleidstermen kijkt, dan wordt het wel zeer moeilijk om een beleid te voeren dat mensen in de marges van de samenleving ten goede komt.

Schinkel: Dat is net het paradoxale effect. Het beleid heeft als instrumentele functie dat het participatie beoogt, maar heeft tegelijk een ideologische functie in de zin dat het een scheiding reproduceert. En dus ondermijnt dat beleid, dat vaak met de beste bedoelingen wordt opgesteld, zijn eigen instrumentele doelen. Hierop doorgaand moeten we ons vooral de vraag stellen of dit type begrippen nog wel hun democratische werk doen. Al die concepten die centraal staan in de democratie zijn gaandeweg ontdaan van hun werkelijke politieke lading. En hetzelfde geldt voor de concepten waarmee bijvoorbeeld in de jaren zeventig het systeem bestreden werd: concepten als authenticiteit, creativiteit en autonomie zijn intussen kernwaarden van ons hedendaagse kapitalisme geworden. Ik denk dat iedere bestaande orde er belang bij heeft om zijn fundamenten te vergeten en dus op die manier ook te depolitiseren. Dit vermijdt immers de discussie of die orde nu wel goed is en of er misschien alternatieven zijn. Uit onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat beleidsmakers blij zijn met concepten als burgerschap

wanneer die activeren binnen de bestaande orde. Maar wanneer burgerschap ook betekent dat mensen kritisch zijn tegenover beleid, dan geven ze niet thuis.

We zien participatie niet meer als een manier om het bestaande in vraag te stellen en op een andere manier aan te pakken. Dat is uiteraard systeembevestigend.

Dēmos: Systeemkritiek is blijkbaar bijzonder moeilijk te aanvaarden, maar zonder systeemkritiek waren we nooit tot onze huidige welvaart- en verzorgingsstaat gekomen. Wat leren we uit de geschiedenis van de participatiegedachte?

Oosterlynck: De democratiseringsbeweging die ontstond na mei '68 thematiseerde participatie en gelijkheid en stuurde hiermee aan op een fundamentele verandering van onze maatschappij. Men ageerde tegen de vaststelling dat burgers passief kiesvee waren geworden, dat één keer om de zoveel jaar mag gaan stemmen maar verder genegeerd wordt. De vraag om op regelmatige basis betrokken te worden en erkend te worden als actieve participanten aan de samenleving was daarmee een rechtstreekse kritiek op de manier waarop de overheid werkte. Op dat moment was dit systeembedreigend, en het werd ook zo gezien. Vandaag vinden we het normaal dat de burger op regelmatige basis betrokken wordt en actief de samenleving mee vormgeeft. Dit toont op zich reeds aan dat er een depolitisering heeft plaatsgevonden: iets wat niet als systeembedreigend wordt gezien, en dus politiek ongevaarlijk is, is gedepoliteerd.

Dēmos: Kunnen we dan zeggen dat het gedepoliteerde handelen rond participatie erop neerkomt dat de inhoudelijke finaliteit en de systeemkritische dimensie van participatie verloren zijn gegaan?

Oosterlynck: Ja, als we het politieke begrijpen als een handelen waarin altijd fundamenteel meningsverschil aanwezig is, waarin altijd macht opgebouwd wordt, waarin altijd de vraag gesteld wordt waartoe participatie dan wel moet dienen, dan is participatie vandaag inderdaad gedepoliteerd. En het is inderdaad zo dat heel veel participatie-initiatieven vandaag vertrekken vanuit de idee dat er ergens een mainstream samenleving is waaraan we mensen moeten laten participeren. De cheques in de cultuursector of de terugbetaling van tickets zijn goede voorbeelden van deze aanbodgestuurde benadering. We zien participatie niet meer als een manier om het bestaande in vraag te stellen en op een andere manier aan te pakken. Dat is uiteraard systeembevestigend en vooral nefast vanuit een fundamenteel democratisch oogpunt.

Dēmos: Je kan de crisis in het politiserend vermogen van onze samenleving situeren in het politieke domein en het beleid, maar als het over 'participatie' en 'actief burgerschap' gaat, blijft het middenveld toch ook niet buiten schot?

Oosterlynck: In de jaren zestig en zeventig was het middenveld op twee manieren gepolitiseerd. Ten eerste was er de oude vorm van politisering op basis van de verzuiling, waarbij signalen uit de samenleving via de verzuilde organisaties bij de politiek terechtkwamen. Die organisaties wogen ook feitelijk op de politieke besluitvorming. Daarnaast was er een onafhankelijk middenveld dat in de verzuiling een pacificeringsstrategie zag en zich hier net tegen verzette. Dit onafhankelijk middenveld was de drager van de eis tot participatie. Vanuit de studentenbeweging, de Noord-Zuidbeweging en de milieubeweging ontstonden allerlei onafhankelijke actiecomités, die vaak rechtstreeks de confrontatie aangingen met de verzuilde overheid. Maar naarmate de overheid gaandeweg minder verzuild tewerk ging, is ook de rol van het

middenveld veranderd. Het middenveld ging meer en meer taken van de overheid uitvoeren. En naarmate je meer in een uitvoerende rol terecht komt, verdwijnt de politiserende rol die je kan spelen naar de achtergrond. Zo ontstaat er dan een 'goed' middenveld van organisaties die kritiekloos uitvoeren en een 'slecht' middenveld van organisaties die kritisch zijn.

Schinkel: Ik denk inderdaad dat het middenveld gedepolitiseerd is omdat de afstand tot het beleid te kort is geworden. Een middenveld kan een kritische functie hebben in een democratisch bestel, maar enkel als het een zekere afstand heeft tot politiek en beleid, en ook tot de markt. In Nederland is het zeker zo dat de structuur van subsidieverlening sterk heeft bijgedragen aan de depolitisering van het middenveld, omdat subsidies steeds korter geworden zijn in de tijd en sterker gekoppeld worden aan meetbare resultaten. De afhankelijkheid van subsidies en de structuur van subsidiëring maakt dat het haast onmogelijk is om nog politiserend te handelen vanuit zo'n middenveldpositie.

Dēmos: Moeten we als middenveld toch niet meer die kritische rol durven opnemen, ook al krijgen we subsidies en weten we dat deze altijd op het spel staan? Doen we niet te veel aan zelfcensuur?

Schinkel: Misschien, maar in Nederland is er de laatste jaren rigoureus bezuinigd. Als het middenveld zich zou verenigen en meer kritische stemmen zou laten horen, dan denk ik dat het grotendeels gedaan zou zijn met het middenveld. Bovendien zijn er verschillende belangen in het middenveld en zijn er grote spelers die nauw met de overheid samenwerken en die het prima vinden zoals het momenteel loopt.

Oosterlynck: En er is een bijkomend probleem: onze maatschappij is doordrongen van het idee dat de samenleving in de eerste plaats efficiënt en goed bestuurd

moet worden. Er is een grote weerstand ten opzichte van dingen die verstorend werken. Zo lijkt de kostprijs van een staking belangrijker dan het inhoudelijke conflict waar het feitelijk om draait. En dit is niet enkel een kwestie van politiek, want ook de burgers kijken meteen naar de impact van zo'n staking op het eigen leven: kinderen kunnen niet naar de crèche, mensen geraken niet op hun werk, enzovoort. Deze houding en de idee dat men zich constructief moet opstellen en niet teveel het conflict moet aangaan, dringen door in alle poriën van de samenleving en dus ook in het middenveld.

De structuur van subsidiëring maakt dat het haast onmogelijk is om nog politiserend te handelen vanuit een middenveldpositie.

Dēmos: Hoe moet het dan verder als het middenveld meer gewicht in de schaal wil kunnen leggen? Moeten organisaties loskomen van het beleid of moeten ze hun subsidies radicaler hanteren om een 'democratische tegenstem' te vertolken?

Schinkel: Voor de meeste middenveldorganisaties zou loskomen van subsidies betekenen dat ze eenvoudigweg niet meer bestaan, dus dat is niet echt een optie. Ik denk wel dat het mogelijk is om zich op een andere manier te verhouden tot beleidsmakers, en ik pleit voor een nauwere connectie met het beleid als het op agendasetting aankomt. Dit betekent dat je je als middenveldorganisatie niet afwachtend en steeds instemmend opstelt, maar net voortdurend in discussie gaat en beleidsmakers uitdaagt: hen meenemen in het veld, vanuit veldkennis tegenpraak organiseren, enzovoort. Men hoeft zich niet zo afwachtend op te stellen en kan ook echt in dialoog gaan en actiever proberen te wegen op de beleidsagenda. Van een reactieve naar een proactieve houding dus. Beleidsmakers zullen hier ook vaak voor

openstaan, want zij zijn ook op zoek naar nieuwe concepten of manieren om problemen anders aan te pakken, al was het maar om de illusie van verandering op te wekken.

Gelijkheid is volgens mij de fundamentele waarde van waaruit ons politieke handelen moet vertrekken, en degene die participatie ook politiseert.

Oosterlynck: Mijn standpunt daar rond is dat participatie fundamenteel politiek is, wat ook betekent dat je vanuit fundamentele politieke waarden in onze samenleving moet vertrekken. Een politiserend middenveld is een middenveld dat vertrekt vanuit de fundamentele gelijkheid van burgers als mensen. Maar gelijkheid is een waarde die in onze samenleving zeer sterk onder druk staat. Het neoliberalisme is immers gebaseerd op de goedheid van ongelijkheid: ongelijkheid stimuleert de mens, brengt het beste in ons naar boven. Een middenveld dat politiserend werkt, moet die onderliggende waardenstructuren waarop onze samenleving is gestoeld in vraag durven stellen. Gelijkheid is volgens mij de fundamentele waarde van waaruit ons politieke handelen moet vertrekken, en die participatie ook politiseert. Dit betekent dat je telkens opnieuw de vraag stelt: wat als iedere betrokkene evenzeer een stem heeft in de vormgeving van onze samenleving en leefomgeving? Wat als we ook arbeiders als gelijken beschouwen en dus stemrecht geven? Wat als we ook vrouwen als gelijken beschouwen en volwaardig laten participeren in de economie? Wat als we migranten ook als gelijken beschouwen en hen niet langer als allochtoon benoemen en behandelen? Omdat iedere samenleving altijd een bepaalde sociale orde en hiërarchie en dus ook ongelijkheid impliceert, kan dit niet anders dan verstoring werken. In dit verstoringseffect zit het wezen van politisering.

Dēmos: Kan je een voorbeeld geven, of zie je hier meer concrete mogelijkheden toe?

Oosterlynck: De vorige claims voor gelijkheid van bijvoorbeeld de arbeidersbeweging hebben geleid tot een transformatie van onze welvaartstaat. Nu zien we dat diezelfde welvaart- en verzorgingsstaat vandaag andere fundamentele ongelijkheden institutionaliseert, want de uitbouw hiervan gebeurde op nationaal niveau. Dit betekent dat iemand die niet over de juiste papieren beschikt geen deel uitmaakt van de samenleving, en dus fundamenteel ongelijk behandeld wordt. De beweging van mensen zonder papieren is een beweging die vertrekt vanuit die fundamentele gelijkheid van alle mensen: 'Ik als mens heb ook recht op een menswaardig leven, op kansen en ontwikkeling, en ik krijg die niet omdat ik toevallig niet de juiste papieren heb.' Onze samenleving kan niet goed om met zo'n fundamentele claim tot participatie, want die vergt een andere organisatie van onze samenleving en stelt ernstige vragen bij de betekenis van de natiestaten voor de organisatie van solidariteit vandaag. Een ander voorbeeld is de beweging rond de Gentse Lente en het schrappen van de term 'allochtoon'. Het label op zich laten vallen is een symbolische daad, maar daaruit moet een aantal dingen volgen, zoals het wegwerken van de verschillen in het onderwijs en op de arbeidsmarkt. Het doordenken van de consequentie van die gelijkheidsclaim en er ook naar handelen is volgens mij een voorbeeld van politiserend werken rond participatie.

Dēmos: Botst politiserend werken ook niet gewoon met onze professionele organisatiecultuur, waardoor het momentum voor politiserend handelen ons al te vaak ontglipt?

Oosterlynck: Politiseren is belangrijk, maar een groot deel van wat middenveldorganisaties doen zal ook altijd beleid voeren zijn. Je kan niet van 's morgens tot 's avonds politi-

seren, dat is onmogelijk. Je kan niet constant alles op losse schroeven zetten en tegelijkertijd een continuïteit in je werking hebben. Je kan niet als organisatie constant je eigen agenda in vraag stellen. Maar je moet wel alert genoeg zijn om de conflicten die belangrijk zijn ruimte te geven. Je kan het politieke niet stroomlijnen, voorspellen of organiseren. Op een bepaald moment zal het opduiken, en dan moet je er alert voor zijn.

Dēmos: Een voorbeeld van een politiserende beweging rond gelijkheid en participatie was Occupy Wall Street: er werd een momentum gecreëerd, er was een duidelijke agenda, en toch stierf het verhaal een stille dood. Wat leren we hieruit?

Oosterlynck: Occupy Wall Street was een directe actie ontstaan vanuit een fundamenteel signaal van een aantal groepen rond ongelijkheid, en dit raakte een gevoelige snaar bij zeer veel mensen. Men eiste de publieke ruimte op, en de omvang van de beweging groeide snel. Ik denk ook dat dit in de feiten echt iets veranderd heeft. Het heeft de ongelijkheidsdiscussie in de Amerikaanse politiek echt op de agenda gezet, wat een niet onbelangrijke verwezenlijking is, want dit was dertig jaar helemaal geen issue. Maar de pogingen om van deze beweging Europese varianten te creëren hebben niet echt gewerkt. Wij hebben een middenveld dat sterk georganiseerd is, in tegenstelling tot Amerika. Signalen die in deze richting gaan worden dus zeer snel opgepikt door het middenveld, en dat reageert hier ook op in de eigen actiemodellen en de politieke signaalfunctie. De kans dat we dit soort zeer directe acties hier krijgen is daarom veel kleiner. De enige geslaagde variant van Occupy in België is volgens mij het initiatief van Jeroen Olyslaegers in Antwerpen met zijn geefpleinen. Ook rond mensen zonder papieren of rond milieuthema's is dit soort acties nog mogelijk, denk ik, omdat hier niet zo'n sterk middenveld rond is gevormd.

Schinkel: Ik heb veel sympathie voor de Occupy-beweging, maar ik ben geen voorstander van het politieke model waarvoor de activisten staan. Als politiek model is Occupy onuitvoerbaar, en dat is ook meteen gebleken: het verwordt tot chaos. Ik denk wel dat Occupy inderdaad, net als bepaalde vormen van populisme, een verzet is tegen een politiek waarin bepaalde thema's en manieren van denken en doen helemaal niet meer aan bod kunnen komen. Wat we eruit leren is vooral dat we op zoek moeten naar nieuwe vormen van agendering in de politiek. In mijn boek werk ik het voorstel uit van een Raad van State, als een orgaan dat thema's op de politieke agenda moet krijgen vanuit een algemeen belang. Dit is een utopisch idee, maar het is wel in die richting dat we het moeten zoeken, denk ik.

De moeilijkheid is dat de krachten die vroeger de ongelijkheid en participatie op de politieke agenda hebben gezet nu ironisch genoeg deel van het systeem zijn geworden.

Dēmos: Maar is het niet nuttiger om het politieke systeem te dwingen zich met zaken van algemeen belang bezig te houden? Waarom zou je er iets naast plaatsen dat de politiek ongemoeid laat?

Schinkel: Ik denk niet dat mijn voorstel van een Raad van State die thema's agendeert vanuit een algemeen belang de politiek ongemoeid laat. Het laat wel de besluitvorming ongemoeid, en ik denk dat dit goed is, want als we uitgaan van volksovereïniteit moet uiteindelijk niemand anders dan de politiek beslissen. Ik ben geen voorstander van meer radicale democratie. Ik twijfel erg over het nut van nog meer inspraak van 'het volk', want dit leidt tot meer referenda en dat soort eenmalige consultaties. We zien dit gebeuren in Amerika, en het resultaat is politieke patstellingen en ook depolitisering.

Vanuit zo'n Raad van State bepaalt men niet hoe er gestemd wordt, maar wel waaróver er gestemd wordt. Het laat de politiek dus niet ongemoeid, omdat het issues en thema's kan opdringen aan de politieke agenda. Ik heb het dan niet over de politieke agenda als datgene waarover men in de media preekt, maar wel over de daadwerkelijke agenda in het parlement. Daarom is die Raad van State ook iets wezenlijk anders: het is een alternatief voor andere instituties zoals de media en de financiële markten, die ook niet gekozen zijn, maar vandaag wel in grote mate aan agendasetting doen in de politiek. Zij hebben nu een heel grote agenderende macht.

Dēmos: We hebben het nu over politieke participatie, maar ook over hoe fundamentele democratische eisen tot gelijkheid en gelijke participatiekansen op de politieke agenda geraken. Ons uitgebouwde middenveld zou dan toch traditioneel gezien precies deze signalen op de politieke agenda moeten plaatsen?

Oosterlynck: De moeilijkheid is dat de krachten die vroeger de ongelijkheid en participatie op de politieke agenda hebben gezet, en dus een fundamentele systeemkritiek leverden, nu ironisch genoeg deel van het systeem zijn geworden. Dit is een onvermijdelijke dynamiek, die zeker niet enkel negatief is, maar het gevaar is wel dat ze ook gaan deelnemen aan de uitwassen van dit systeem, zoals winstoptimalisatie, ongelijke toegang tot publieke diensten en sociale rechten, enzovoort. Een deel van de vorige emancipatiekracht zit nu in het systeem, wat het uiteraard niet makkelijker maakt om echt systeemkritisch te zijn. Je hebt dus af en toe breukmomenten nodig, een hertekening van organisaties die rond participatie en emancipatie werken, om de claim sterk genoeg te maken en om organisaties scherp te houden.

foto: Evelien Kums

WILLEM SCHINKEL / OVER DE INTERVIEWEES

Willem Schinkel is socioloog. Sinds 2005 is Schinkel universitair docent theoretische sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hij publiceert onder andere over de staat, integratie en de sociologie van de liefde. Zijn meest recente publicatie, *De nieuwe democratie, naar andere vormen van politiek* (2012), werd uitgegeven bij De Bezige Bij.

STIJN OOSTERLYNCK / OVER DE INTERVIEWEES

Stijn Oosterlynck voert onderzoek naar armoede, steden en stedse conflicten. Hij doceert onder andere stadssociologie aan de Universiteit Antwerpen. Hij maakt er deel uit van de onderzoeksgroep OASeS, wat staat voor Centrum Ongelijkheid, Armoede, Sociale uitsluiting en de Stad.